

November 1955

M E D D E L A N D E

nr 44

från

S K Å N E S V A P E N H I S T O R I S K A F Ö R E N I N G

Skånes Vapenhistoriska Förenings medlemmar kallas till ordinarie sammanträde på Malmöhus slott, Kungens kammare, fredagen den 18 november kl. 19.00. Efter förhandlingarnas slut föredrag av ingenjör Harry Orre, Stockholm, över ämnet "Sidovapen för svenska kavalleriofficerare". Föredraget illustreras med baloptikonbilder. Sammanträdet avslutas med gemensam supé i restaurant Tunnelns 600-åriga källarvalv. Anmälan om deltagande göres hos klubbmästaren före sammanträdets början. Styrelsen hoppas att medlemmarna talrikt möta opp.

Årsmötet.

Föreningens årsmöte hölls på Malmöhus slott, Kungens kammare, onsdagen den 6 april under ordf. presidium och var besökt av ett ovanligt stort antal medlemmar från Skåne, Danmark och Norge. I sin välkomsthälsning vände sig ordf. särskilt till kvällens föredragshållare, styresmannen för Kungl. Armémuseum docenten, fil.dr. Heribert Seitz från Stockholm, som efter förhandlingarnas slut höll ett högintressant föredrag över ämnet "Trettioåriga krigets svenska sidobeväpning", som illustrerades med utomordentliga skioptikenbilder. Efter föredraget avtackades dr Seitz av ordf. som hyllade honom som en av vårt lands på sitt område förnämsta vapenhistoriska forskare. Han avtackades dessutom med en överväldigande applaus av auditoriet. En resumé av föredraget återges här nedan.

Under de stadgeonliga förhandlingarna föredrogs styrelsens verksamhetsberättelse och revisorernas berättelse, som godkändes utan anmärkning. Ordf. och avgående styrelsen omvaldes, varför föreningens styrelse för innevarande arbetsår fick följande sammansättning: hr J.Folke Herrström ordf., major J.Lindgren v. ordf., köpman S.Hansson skattmästare, disponent A.Görensön sekr. och disponent Th. Jakobsson klubbmästare. Även styrelsesuppleanterna kapten O.Cederlöf och godsägare K.Hedberg samt revisorerna, kriminalöverkonstapel K.Nordholm och f.poliskonstapel E.Andersson med trädgårdsmästare I.Thynell som suppleant, omvaldes. Aftonen avslutades med en animerad gemensam supé i Tunnelns 600-åriga källarvalv.

Trettioåriga krigets svenska sidobeväpning.
Resumé av fil.dr. Heribert Seitz' föredrag.

Det finns två perioder i den svenska armébeväpningens historia som i högre grad än andra tränger sig i förgrunden, i trettioåriga kriget och stora nordiska kriget. Det förra är en epok av sjudande utveckling med starkt skiftande antal vapentyper, en epok, där de utländska influenser bestå av direkt införsel av själva vapnen och i endast mindre grad av dessas pånyttfödande i de svenska vapensmedjorna. Stora nordiska kriget är däremot på härberörda område en epok, som är 30-åriga krigets diametra motsats. Här fanns endast tre noggrant fixerade modellvärjor. Dessa hade visserligen haft utländska prototyper, men dessa hade klätts i klä svensk formdräkt och voro ingående utexperimenterade för vars och ens speciella funktion. Även anskaffningsproblemet var nu löst, då de svensken nu vunnit lång erfarenhet och nått erforderlig kapacitet. Importen var nu minimal, och, då den förekom, fick den helt följa det svenska skottmat. När 1600-talet bröt in stod Sverige ännu helt under kontinentalt flytande på sidobeväpningens område. Det är främst den långa värjan med ett ännu relativt måttligt utvecklade bygelfäste med den ofta öppna harnbygel.

En skönjbar decimering av sidovapnen, som kännetecknar 1500-talets senare hälft kan konstateras redan in på det nya århundradet. Gustav Adolfs period började rationaliseringen av anskaffningsproblemet, och detta resulterade i att typantalet nedgick mera i Sverige än på kontinenten. Omkring 1600 hade musköter i huvudsak sin kaliber fastställd, och står den enhetsvapnet tämligen nära, och den hade införts vid samtliga infanteriförband.

För manskapets sidovapen var tendensen mot enhetlighet på väg. Officerarna däremot hade mera personlig frihet att välja sitt vapen. Det mest karaktäristiska sidovapnet på kontinenten och i Sverige var ännu mot mitten av 1600-talet den långa värjan med olika bygelfästen. Varianterna voro dock många. En variant av bygelfästet under 1600-talet första årtionde är typen med i början rakt utstående, snart kupigt uppböjda i regel genombrutna parerplåtar. Dessa voro först tämligen små. Av denna typ finnes ett stort antal upphängda i våra kyrkor till minne av oftast okända officerare, som varit med i 30-åriga kriget. Dessa värjor med sina till en korg uppböjda parerplåtar torde givit ett mycket gott skydd för handen. Av allt att döma torde typen ha varit mest i bruk under 1620 och 1630 talen. En jämförelse med samtidens utländska beståndsvisar, att dess förekomst var större här än i andra länder. Detta är nämligen tillfällighet, då en ritning av fästet påträffats i Leufsta arkiv och därmed står i samband med Louis de Geers verksamhet inom svensk krigsindustri. Fästena äro alltid av järn, understundom förgyllda. Pareransamlingen kunde antingen vara symmetrisk på ut- och insida eller något mindre utvecklade på insidan. Mindre allmänt var hos denna fästetyp att insidan ej hade annat skydd än tumbygel, som fallet var med Gustav Adolfs Lützen-värja. Typiskt för den i Sverige förekommande varianten av det kontinentala "korgfästet" är att de nästan alltid S-formigt svängda parerstängerna äro platta i sina ytterändar. Knappen har oftast runt eller mångkantigt tvärsnitt, men den päronformade, karaktäristiskt svenska typen förekommer också.

Klingorna äro kraftiga, oftast mycket spetsiga och duga såväl till hugning som stöt. Ofta ha klingorna vid denna tid en etsad ornering. Nedanför krysset ha klingorna av denna typ tillföljd av fästets karaktär alltid utsatts. Klinglängden är ungefär 90 cm. Bredare klingor ha säkert förts av beridna officerare.

Veterligen för första gången kan nu värjbeståndet dokumentariskt beläggas. Den här relaterade värjtypen torde endast i ringa omfattning ha framställt inom landet.

En speciell typ svenska armévärjor infördes av Gustaf Adolf från Nederländerna. Typen var i svenskt bruk från omkring 1620 och under huvuddelen av 30-åriga kriget. De representera en betydligt mera avgränsad grupp av den varierande och runt om i Europa allmänt förekommande typen med korgfäste. Den utgör också ett nytt element i det svenska vapenbeståndet motsatt till korgfästevärjan. Jämsides med dessa båda typer ha självf

även andra på kontinenten förekommande modeller varit i bruk.

Utseendet på den nu aktuella typen är karaktäristiskt och kännetecknas av järnfästets enkla utformning: parerstängerna bilda ett S med något vidgade, platta ytterändar, på utsidan stor kryssbygel, som kan vara såväl med som utan inbyggd parerplåt, på insidan endast tumbygel, knapp är omvänt päronformad, hoptryckt från in- och utsidan. Handbygel förekommer ej på denna ursprungliga typ, däremot kan kryssbygeln vara ersatt med en likaledes mitt på utsidan befintlig triangulär, kupigt uppböjd parerplåt, som övergår till en rakt uppstigande sidobygel anslutande direkt till knappen. Klingan är tvåeggad, vanligen 86-91 cm lång. Ett flertal klingor kunna genom signering härledas till Solingen.

Någon åtskillnad mellan officers- eller övriga befälsvapen och manskapsvapen av denna värjtyp har ej kunnat påvisas utan endast en påkostad utformning av fästet. Typen visar en klar tendens mot enhetsvapen och parerplåt på en fastställd modell. En schweizisk forskare, Gessler, har påvisat parerplåttypen som svensk. I varje fall är värjtypen mest känd på kontinenten i svenskarnas händer. Ett avgörande argument härför är den mångfald av porträtt av svenska officerare, som äro beväpnade med vapnet. Även på den mångfald flygblad under 30-åriga kriget igenkännes värjan. De levererade vapnen återfinnas i flera fall i gamla svenska rustkammare, den Brahe Bielkeska på Skokloster, den Bielkeska på Tureholm, den Oxenstiernska på Tidö (nu i Livrustkammaren) samt i Livrustkammaren. I den sistnämnda finnes även ett ex. med de äldsta kända virastämplarna på klingan.

Värjtypens överförande till Sverige sammanhänger med våra omfattande bindelser med Generalstaterna och Louis de Geer under 1600-talets första fjärdedel. De infördes då därifrån, men grundtypen är från början tydlig där vissa detaljer kan påvisas redan under 1500-talets första hälft. Äldsta holländska belägget återfinnes i en 1607 i Haag tryckt arbetsskiss. Vad som särskilt bör observeras är att den svenska karaktäristiska parerplåt omvänt päronformiga knappen finnes ej här. I stället ha dessa plommonformade eller nästan sfäriska knappar.

Det i Nederländerna till våra dagar bevarade beståndet av denna värja är mycket ringa i förhållande till det svenska. Och den här beskrivna värjan är ej hellre alltför vanlig i de internationella vapensamlingarna. Som en symbol för förbindelsen mellan Nederländerna och Sverige under 1610 och 1620 kan erinras om att Gustav Adolf och Fredrik Henrik av Oranien återgavits på var sin sida av samma klinga just på en värja här behandlad typ.